

Vlaanderen
is erfgoed

Opheffingsdossier

Watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Opheffingsdossier:

Watermolen Duivenmolen, Machelen (Diegem), Sint-Katarinastraat zonder nummer – monument (opheffing)

Onderwerp

Benaming: Watermolen Duivenmolen

Adres of ligging: Sint-Katarinastraat zonder nummer, Machelen (Diegem)

Dossier

Type dossier: opheffingsdossier (Gehele opheffing)

Dossiernummer: 4.001/23047/104.1

Bescherming

Beschermd als: monument

Beschermingsbesluit: koninklijk besluit van 4 november 1976

URI Besluitendatabank Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/bsluiten/1072>

Inventaris Onroerend Erfgoed

URI Inventaris Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/989>

Samenvatting

De bescherming als monument van de watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem) wordt na een handhavingstraject opgeheven omdat de erfgoedwaarden onherstelbaar aangetast of verloren zijn gegaan door de slechte bouwfysische toestand.

Datum

Datum: 22/05/2024

INHOUDSTAFEL

1.	Aanleiding tot opmaak van het dossier	4
2.	Beschrijvend gedeelte	4
2.1.	Ruimtelijke context.....	4
2.2.	Historiek van het beschermde goed	4
2.3.	Historiek van het beschermings- en beheerdossier	6
2.3.1.	Bescherming.....	6
2.3.2.	Beheer.....	7
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	11
2.5.	Juridische toestand.....	11
2.5.1.	Adres en kadaster	11
2.5.2.	Onroerend erfgoed	12
2.5.3.	Omgeving	12
2.5.4.	Water:	12
3.	Evaluerend gedeelte	12
3.1.	Evaluatie van de opheffing van de bescherming	12
3.2.	Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan	13
3.3.	Motivering van de afbakening van de opheffing	14
4.	Bronnen	14
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	14
5.1.	Omgevingsplan	14
5.2.	Fotobijlage	14
5.3.	Documentatie	14
5.4.	Inventarisatierapport uit 2019	14

1. AANLEIDING TOT OPMAAK VAN HET DOSSIER

Dit is het inhoudelijk dossier bij het opheffingsbesluit van de watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem), in het beschermingsbesluit van 4 november 1976 foutief "Duivelmolen" genaamd. De opheffing maakt deel uit van een handhavingstraject.

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Ruimtelijke context

De resten van de watermolen Duivenmolen zijn gelegen aan de zuidzijde van een perceel aan de Sint-Katarinastraat, een kilometer ten oosten van het centrum van Diegem. Ten zuiden van het beschermde goed ligt nog een niet-overwelfd stuk van de waterloop Woluwe, ten noorden, aan de Sint-Katarinastraat bevinden zich moestuinen. De Sint-Katarinastraat wordt verder gekenmerkt door lage rijwoningen waaronder vastgesteld bouwkundig erfgoed, met name een sociale woonwijk uit de jaren 1920 (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/117440>) en twee belle époque burgerhuizen (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/117452> en <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/39325>). Juist ten noordwesten van het goed, op nummer 52 bevindt zich een recente, vrijstaande meergezinswoning in middelhoogbouw. De omgeving van het goed wordt echter vooral gedomineerd door grootschalige industrie ten zuidwesten en ten zuiden, en door de Ring rond Brussel met bijhorende op- en afritten en verkeersknooppunt en de luchthaven van Zaventem ten oosten.

Er bevindt zich geen beschermd onroerend erfgoed in de omgeving van het onroerend goed waar dit dossier over gaat, zoals wordt weergegeven op een omgevingsplan in bijlage bij dit opheffingsdossier.

2.2. Historiek van het beschermde goed¹

De watermolen Duivenmolen gaat minstens tot de 14de eeuw terug. In archivalische documenten wordt hij onder meer aangeduid als "Duven moelen" (1418), "molendinum columbinum" (1569) en "duyven erff" (1671), laatstgenoemde vermoedelijk verwijzend naar het feit dat de molen op dat ogenblik deel uitmaakte van een grotere landbouwuitbating.² Ook de naam Taufmeulen (zoals gebruikt op de kaart van Ferraris, zie: bijlage 5.3. foto 2) zou verwijzen naar een hoeve, waarbij "Tauf" een dialectische uitspraak is van "t Hof" (van Diegem). Op de kaart van Ferraris wordt de omgeving aangeduid als het gehucht Nepeseel. De molen maakte deel uit van de heerlijkheid Wesenbeek en was afhankelijk van de abdij van Cornelismunster, waarvan de geschiedenis teruggaat tot begin 9de eeuw. Soms wordt voor de molen ook de verbasterde naam Duivelmolen gebruikt, onder andere in het beschermingsbesluit van 1976.

¹ Tenzij anders vermeld is deze historiek een beknopte samenvatting van informatie, overgenomen uit SMETS M. & STRUYF J. 1998: *Een blik op de toekomst: een restauratiegerichte bouwanalyse van de Duivenmolen te Diegem*. Ongepubliceerde verhandeling Postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg, 15-28; INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: *Hoeve van Nijpezeel met Duivenmolen* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/77589> en DENEWET L. & HOLEMANS H. 2023: *Duivenmolen* [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=967> (beide geraadpleegd op 18 september 2023).

² Het houden van duiven was een heerlijk recht.

De Duivenmolen was een olieslagmolen, maar van midden 16de tot midden 17de eeuw fungeerde de molen als poedermolen (buskruit) en vanaf 1919 als graanmolen. In 1840 en 1897 waren er aanvragen voor aanpassingen aan de watermolen en in 1940 werd het houten onderslagrad (zie bijlage 5.3. foto 8) vervangen door een ijzeren rad. Tijdens de Tweede Wereldoorlog dienden de gebouwen rond de molen als onderduikplaats voor heel wat inwoners.³ De molenactiviteiten werden stilgelegd na de Tweede Wereldoorlog, toen een groot deel van de omgeving onteigend werd voor de uitbreiding van de luchthaven (1957). Het landbouwbedrijf werd gestopt in 1973 en op dat moment werden de gebouwen ook verlaten.

De overblijvende bouwsporen dateren vooral uit de 17de-, 18de en 19de eeuw. Tijdens de inventarisatie begin jaren 1970 werd nog melding gemaakt van een ruitvormige gevelsteen die zich in de zijpuntgevel van het molenaarshuis bevond met het opschrift "CDSM/ BCP ICDS/ 1767" wat zou wijzen op een aanpassing van een oudere 17de-eeuwse kern. Vermoedelijk was er aanvankelijk een alleenstaande watermolen met een bescheiden woning waaraan in de loop der tijd onderdelen werden bijgebouwd, hersteld en vervangen (zie bijlage 5.3. foto 1-3) zodat het molencomplex in 1866 was uitgegroeid tot een gesloten vierkantshoeve. Deze was aan de noordzijde toegankelijk via een smal pad dat leidde naar de vrij monumentale ingangspoort in de noordzijde van het complex; het L-vormige woonhuis vormde de zuidwestelijke hoek met aansluitend ten noorden de koestal en ten oosten het eigenlijke molenhuis en paardenstal op de Woluwe-oever; de langsschuur met circa 1893 voorgebouwd woonhuis lag ten noordoosten van het erf. Voortgaande op de mutatieschetsen van het kadaster werden omstreeks 1866, tegelijkertijd met het bakhuis in de noordwestelijke hoek, een kleine bergplaats en honden- en varkenshokken opgetrokken tussen de schuur en het molenhuis waardoor het complex zijn gesloten karakter verkreeg.

De diverse bestanddelen, overwegend onder pannen zadeldaken, waren hoofdzakelijk opgetrokken uit de lokale, Diegemse kalkhoudende zandsteen. Baksteen werd gebruikt voor de oostelijke schuurgevel, voor binnen- en tussenmuren, decoratieve vlechtingen en later uitgevoerde herstellingen. De verschillende delen lagen rondom een eertijds gekasseid, later geasfalteerd erf. Het gesloten karakter van de molenhoeve werd versterkt door een grote, ommuurde moestuin aan de westzijde.

Op basis van gebruikte bouwmaterialen (in het bijzonder bakstenen van groot formaat uit de 16de-17de eeuw), een verkoopakte van 1669 en de gevelsteen uit 1767 werd in 1998 een poging gedaan om de verschillende onderdelen van het complex te dateren:

- woonhuis met opkamer, met gebruik van Diegemse breuksteen en grote bakstenen, dus vermoedelijk uit de eerste helft van de 17de eeuw, mogelijk zelfs late 16de eeuw. Heel grondig verbouwd in 1767;
- molenhuis, links van de oostvleugel van het woonhuis. Meest verbouwd van alle volumes (cf. verandering van functie en bouwsporen). Kapconstructie vermoedelijk uit 1767, molenmechaniek nog gewijzigd in 1919 (bij omschakeling naar graan). Onderslagrad en sluisstelsel bijna volledig verdwenen. Centrifugebuil en raderwerk nog aanwezig;
- inrijpoort (stilistisch vergelijkbaar met koetspoort van het begijnhof van Aarschot uit 1612), waarschijnlijk uit begin 17de eeuw;
- moestuinmuren, vermoedelijk uit de 17de eeuw;
- koestal met een eerste bouwphase (rechthoekig bouwvolume onder zadeldak), waarschijnlijk in het midden (eventueel vroege) 17de eeuw (grote bakstenen / beschrijving van "nieuwe gebouwen" in 1669). Het gebruik van bolkozijnen en een

³ Nog steeds weinig beweging rond vervallen Duivenmolen, *Het Laatste Nieuws*, 9/8/2013, 18.

binnenmuur wijst er op dat dit oorspronkelijk geen stal was maar vermoedelijk een dienstwoning;

- bergplaats voor veevoeder en doorgang naar weiland, onder hetzelfde zadeldak als de koestal;
- paardenstal (oosthoek) en veulenstal;
- bergingen, varkens- en hondenhokken (1866);
- bakhuis (1866);
- wagenhuis tegen westgevel (1866);
- huis aan de straatzijde (1893);
- langschoor (grootste bouwdeel) waarvan enkel de oostmuur nog oorspronkelijk is;
- houten schutting en sanitair uit 19de-20ste eeuw;
- geasfalteerde binnenplaats waaronder mogelijk kasseiverharding bewaard is, vroeger met mestput, mestvochtbassin, terrasje, 2 waterpompen en water- of voederbak.

2.3. Historiek van het beschermings- en beheerdossier⁴

2.3.1. Bescherming

De watermolen "Duivelmolen" werd geïnventariseerd als bouwkundig erfgoed tijdens een geografische campagne in de eerste helft van de jaren 1970. Naar verluidt was er echter al begin 1967 sprake van restauratieplannen vanuit het Ministerie voor Nederlandse Cultuur. De concrete aanleiding voor de bescherming was het stopzetten van de economische activiteiten en van bewoning van deze site in 1973. In het inhoudelijk dossier bij de bescherming (uit 1974) wordt de bescherming immers expliciet gemotiveerd door het precaire behoud, gezien de recente verkoop van de site. Het initiatief tot bescherming kwam officieel van de gemeente en werd op 17 september 1974 positief geadviseerd door de Rijksdienst Monumenten & Landschappen (RML) en op 26 september 1974 ook door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML). Op 12 december 1975 werden de eigenaars op de hoogte gebracht van de voorlopige "rangschikking", en na een openbaar onderzoek zonder bezwaren en na een positief advies van de KCML (op 26 augustus 1976) werd de molen op 4 november 1976 bij koninklijk besluit definitief beschermd als monument (gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 18 december 1976).

In het beschermingsbesluit wordt geen erfgoedwaarde of motivering vermeld, enkel het algemeen belang, maar in het positieve advies van de RML over de beschermingsaanvraag werd de bescherming als volgt verantwoord: *voormalige watermolen, met gebouwen van plaatselijke zandsteen gegroepeerd rondom een binnenplaats en ommuurd; gevelsteen met bouwjaar 1767 wijst op een verbouwing van een vermoedelijk XVII-kern, in het woonhuis. Bewaard molenrad. Een gedeelte van de langsschoor werd als bijkomende woning ingericht. Het is een enig complex en één der schaarse getuigen van het voorheen landelijk karakter van de gemeente.* Alle gebouwen van de site zijn gevat door de bescherming (de watermolen, het molenaarshuis, de bijgebouwen, stallingen, schoor en het poortgebouw die een vierkantstructuur vormen) maar niet de open ruimte (de dreef, het molenerf en de smalle open ruimte aan de oostzijde van het perceel).

Watermolens zijn – in vergelijking met bijvoorbeeld windmolens – relatief laat beschermd, meer bepaald vanaf midden jaren 1970, wat kadert in een ontluikende erkenning van

⁴ Tenzij anders vermeld is deze historiek gebaseerd op het beschermings- en beheerarchief van de Duivenmolen dat het agentschap Onroerend Erfgoed bewaart, evenals SMETS Marc en STRUYF Jan 1998: *Een blik op de toekomst: een restauratiegerichte bouwanalyse van de Duivenmolen te Diegem*. Ongepubliceerde verhandeling Postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg

industrieel-archeologisch erfgoed. De bescherming van de Duivenmolen in 1976 maakt deel uit van het begin van deze beschermingscampagne. Anno 2023 telt Vlaanderen 176 monumentenbeschermingen van watermolensites.⁵ Dit is 42% ten opzichte van het aantal nog bestaande watermolens (421) of 19% ten opzichte van het aantal gekende watermolensites (915). In Vlaams-Brabant gaat het om 53 monumentbeschermingen, 39% ten opzichte van de nog bestaande watermolensites (136) of 19% ten opzichte van de historisch gekende watermolensites (277). Vlaams-Brabant heeft dus historisch gezien relatief veel watermolens (30% van alle watermolens in Vlaanderen) en dit vertaalt zich voldoende in het beschermd bestand (30%).

2.3.2. Beheer

Tijdens de tweede helft van de jaren 1970 en tijdens de jaren 1980 zijn er grote ingrepen in de onmiddellijke omgeving van de Duivenmolen. Aan de westzijde verdwijnt de (niet-beschermd) 17de-eeuwse, ommuurde moestuin van de site voor een grootschalige bedrijfshal, aan de oostzijde verrijst de Ring met bijhorend verkeersknooppunt waardoor de context totaal wijzigt.

De bouwfysische toestand van het beschermd complex zelf gaat ondertussen snel achteruit. Al in 1986 en 1992 worden er door de RML uitgebreide fotoregistraties gemaakt die het voortschrijdend verval van de site documenteren (zie bijlage 5.3. foto's 22-65). In 1992 volgt ook een analyse van de bouwfysische toestand in het kader van een raming van de herstellkosten. De bouwfysische staat van de schuur wordt beoordeeld als nog vrij goed (gebinte herbruikbaar mits enkele vervangingen en vervanging van de dakbedekking). De woning en molen zijn op dat moment al aan het instorten maar reconstructie-restauratie wordt nog mogelijk geacht aangezien er nog voldoende oorspronkelijke elementen aanwezig zijn die maatgevend kunnen zijn voor reconstructie. Van de waardevolle, historische dienstgebouwen staan enkel de muren nog recht. In februari 1993 geeft de eigenaar aan het pand te willen schenken omdat hij de restauratiekosten niet kan dragen. Twee jaar later wordt de site gekadastraerd als "puin" en in september 1996 verkoopt de eigenaar het pand.

In 1997 stelt de RML op vraag van de gemeente Machelen voor om de opheffingsprocedure voor de bescherming op te starten omwille van de:

- zeer verre staat van verval;
- onmogelijkheid tot herbestemming;
- zeer ongunstige ligging (op een industrieterrein, naast een hoge snelwegberm en onder de vliegrouwe naar Zaventem);
- vaststelling dat de moleninstallatie praktisch volledig verdwenen en/of vernield is, waardoor de industrieel-archeologische waarde verloren is gegaan.

Een voorstel van de Stichting Vlaams Erfgoed (nu: Herita) om er een onderzoeksterrein voor witsteen op te richten blijkt niet haalbaar maar er wordt wel voorgesteld om na de opheffing van de bescherming en de sloop van de molen het overgebleven bouwmateriaal (witsteen) ter beschikking te stellen van de gemeente. De KCML geeft op 3 juli 1997 echter een negatief advies over dit opheffingsvoorstel omdat het onvoldoende gestoffeerd is (met name de besprekingen rond onderhoud en herbestemming, en de probleemstelling op vlak van ruimtelijke ordening). Bovendien zijn er volgens de KCML nog heel wat waardevolle onroerende elementen van de molen aanwezig en blijft de basisstructuur van de

⁵ Dit vertegenwoordigt waarschijnlijk iets minder dan 176 watermolensites omdat op een aantal watermolensites meerdere monumentenbeschermingen rusten. Anderzijds zijn er vermoedelijk ook watermolens die niet als monument maar louter als dorpsgezicht of cultuurhistorisch landschap zijn beschermd. De beschermingsaantallen zijn gebaseerd op <https://inventaris.onroenderfgoed.be/>, de overige cijfers op <https://www.molenechos.org/>.

watermolen herkenbaar. De KCML vraagt een actualisatie van alle nog aanwezige elementen. Op basis van dit advies beslist de minister om niet in te gaan op de vraag tot opheffing van de bescherming.

In 1997-1998 maken twee studenten Monumenten- en Landschapszorg een diepgaande studie van de site, met opmetingsplannen en fotografische registratie.⁶ Hierin wordt de slechte bouwfysische staat bevestigd ("*intense, haast desastreuze verval*"). Enkel de schuur en het aangebouwde woonhuis staan nog grotendeels onder dak maar ook daar zijn kostbare spantonderdelen verwijderd. Bovendien is er sprake van wind- en regenaantasting van de draagconstructies en de vloerniveaus wat de stabiliteit van de muren ondermijnt. De site is ook aangetast door bomen en andere gewassen. Enkel de stenen draagstructuur valt nog te redden. Een volledige reconstructie is volgens de auteurs niet meer mogelijk omdat te veel gegevens ontbreken, maar ze pleiten wel nog voor een gedeeltelijke restauratie en een gedeeltelijke conservatie als ruïne. De studenten maken in hun studie ook melding van concrete restauratieplannen. Deze restauratieplannen blijven om onduidelijke redenen onuitgevoerd en op 18 oktober 2002 komt bij de afdeling Monumenten & Landschappen een melding binnen van verwaarlozing. Het is uit de dossierstukken bewaard in het beheerarchief van de Duivenmolen onduidelijk of deze melding een gevolg kreeg.

Ruim 10 jaar later, op 20 november 2012, stelt Dirk Van Mechelen in het Vlaams Parlement een schriftelijke vraag aan de bevoegde minister Geert Bourgeois over de aanpak van verwaarlozing op deze site. Uit het antwoord blijkt dat de Inspectie RWO (Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed) niet op de hoogte is van verwaarlozing maar dat ze op basis van deze inlichtingen een onderzoek ter plaatse inplant. Op 11 en 20 december 2012 volgen bijkomende parlementaire vragen. Naar aanleiding van deze parlementaire vragen wordt op 29 maart 2013 een proces-verbaal opgemaakt voor verregaande verwaarlozing dat op 23 april 2013 wordt overgemaakt aan de procureur des Konings. Dit proces-verbaal bevestigt opnieuw de dramatische bouwfysische toestand:

- algemene indruk: een ruïne, de gebouwen zijn sterk verwaarloosd en grotendeels ingestort, wel nog met verschillende originele interieur- en exterieurelementen;
- de gebouwen zijn grotendeels opgericht in zandsteen, de moerbalken komen los en hangen of liggen op de grond;
- het originele schrijnwerk is er nog, maar sterk verwaarloosd;
- de molenonderdelen zijn zwaar verroest, verweerd en bemost, het molenrad zelf is verdwenen;
- de daken (dakbedekking met pannen) zijn nog slechts op enkele gebouwen gedeeltelijk aanwezig;
- er zijn nog restanten van oorspronkelijke interieurelementen aanwezig (wandtegeltjes, vloeren, plinten);
- monumentale stenen rondbooginrijpoort waarvan de poortdeuren deels verweerd zijn.

Er is sprake van een inbreuk aangezien de molen en de moleninstallatie op moment van bescherming op 4 november 1976 nog volledig intact waren.

Naar aanleiding van dit proces-verbaal stelt het agentschap Onroerend Erfgoed dat een maalvaardig herstel met behoud van erfgoedwaarde hoogstwaarschijnlijk onmogelijk geworden is door de partiële en slechte bewaring van de maalinstallatie.⁷ Er wordt dan ook

⁶ SMETS en STRUYF 1998.

⁷ Nog aanwezige elementen zijn het waterrad, de as (verbinding naar molenhuis), de onderaandrijving van de maalstoelen en de buil (in een onherstelbare staat).

gepleit voor conservatie, eventueel in combinatie met een modern waterwiel voor de opwekking van elektriciteit. Wel dienen alle onderdelen van de maalinrichting mee opgemeten te worden om uitsluitsel te krijgen over de mogelijkheid tot maalvaardig herstel. Maar indien alle resterende onderdelen vervangen moeten worden voor maalvaardig herstel, is conservatie een betere optie. Twee dagen later, op 28 augustus 2013, vraagt de gemeente Machelen de opheffing van de bescherming, onder andere omwille van:

- de ligging (onzichtbaar, onbereikbaar en gelegen aan een verkeersknooppunt van de Ring);
- de bestemming (industriezone met een klein eiland bewoning);
- de onmogelijkheid van een zinnige herbestemming;
- de ligging aan een doodlopende kleine buurtweg, achteraan een perceel en enkel te bereiken via moestuinen;
- de nutteloze financiële kost van een molenrestauratie aangezien enkel muurresten overblijven;
- de verkeerde inschatting destijds waardoor andere molens op de Woluwe niet zijn beschermd.

Dit voorstel tot opheffing wordt niet gevolgd en het agentschap Onroerend Erfgoed vraagt het herstel van de oorspronkelijke staat, beginnend met de opmeting en afsluiting van de site. Op 17 september 2013 wordt een plaatsbeschrijving opgemaakt door een landmeter in opdracht van de eigenaar.

In maart 2014 laat het agentschap Inspectie RWO een nauwkeurige plattegrond opmaken in functie van restauratie (zie bijlage 5.3., foto 7). De eigenaar en de gemeente Machelen geven in mei 2014 nogmaals aan voorstander te zijn van een opheffing maar hier wordt niet op ingegaan. Midden 2014 wordt een hersteldossier opgestart en in februari 2015 wordt toelating verleend voor inventarisatie van alle aanwezige, historische materialen d.m.v. foto's en beschrijving, voor opruiming, en voor opmeting en -tekening van alle nog bestaande constructies. Er blijft echter onenigheid over het doel: de eigenaar en de gemeente pleiten voor consolidatie als ruïne (muren afbreken tot op zekere hoogte) en herinrichting als park door de gemeente. Het agentschap Onroerend Erfgoed vraagt het herstel van de toestand op moment van bescherming (een gesloten vierkantshoeve met inrijpoort, molengebouw en erf) en maximaal gebruik van het geïnventariseerde materiaal met als argument dat de Duivenmolen het enige overblijfsel is van de voorheen talrijke watermolens in Diegem.

Op 5 mei 2015 wordt een navolgend proces-verbaal van vaststelling opgemaakt n.a.v. ernstige verwaarlozing en op basis van een vaststelling van de actuele situatie op 29 april 2015:

- Kleine bomen en struikgewas zijn grotendeels verwijderd (zoals toegelaten).
- Er is nog een kleine hoeveelheid zwerfafval op de site.
- Op verschillende plekken is er graffiti aangebracht en bijkomende schade, zoals het afbreken van de muur aan de linkerzijde van het terrein achteraan. Volgens de eigenaar is die bijkomende schade die vastgesteld werd op 12 februari 2014, het gevolg van vandalisme waarvoor klacht is neergelegd bij de politie tegen onbekenden. Ook voor de nu vastgestelde bijkomende schade zal de politie gecontacteerd worden.
- De toestand is dramatisch. De ernstige verwaarlozing van de beschermde constructies zet zich verder. De resterende erfgoedwaarden worden steeds meer aangetast.
- Er wordt afgesproken om – met het oog op onderzoek naar een mogelijke herbestemming – alle aanwezige, historische materialen te inventariseren d.m.v. foto's en beschrijving, de materialen te stockeren (met referentie naar

de vindplaats), en alle nog bestaande constructies op te meten en op te tekenen.

Op 22 mei 2015 wordt toelating verleend door het agentschap Onroerend Erfgoed voor inventarisatie, opruimen en opmeting.

Ruim twee jaar later, op 25 juli 2017 wordt de eigenaar in gebreke gesteld voor het uitvoeren van werken aan de Duivenmolen. Na een plaatsbezoek door het agentschap Onroerend Erfgoed en Inspectie op 5 september 2017 meldt het agentschap Onroerend Erfgoed aan de eigenaar dat er vastgesteld is dat er geen werken zijn uitgevoerd op de site en dat de situatie dramatisch is. Er is dringende actie nodig (opruimen, opmeten, inventarisatie ...) maar aangezien de toelating voor deze werken ondertussen vervallen is, moet opnieuw een toelating aangevraagd worden. Daarnaast moeten gezien de precaire toestand onmiddellijke beveiligings- en schoringswerken ter beveiliging en consolidatie van de bestaande toestand uitgevoerd worden (zonder toelating). In april 2018 laat de eigenaar weten dat de beplanting eind 2017 geruimd is en dat een inventarisatierapport in opmaak is.

In dat inventarisatierapport van januari 2019 wordt opnieuw gepleit voor conservatie en consolidatie van de site in plaats van heropbouw. Dit wordt gerechtvaardigd door het langdurige verval van deze site. Zo werd al bij de gewestplanbestemming in 1977 geen rekening meer gehouden met dit erfgoed, volgens de auteur omwille van de slechte staat ervan. Er wordt ook aangegeven dat de overheid al lang voor het proces-verbaal van 2013 op de hoogte was van de slechte staat van het goed, o.a. op basis van de kadastrale aanduiding als puin in 1995. In 2015-2017 werden in overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed maatregelen genomen zoals opruiming en afsluiting van de site. De inventarisatie diende echter tijdelijk stopgezet te worden omwille van arbeidsveiligheid. Het stutten van de muur en gevelresten blijkt volgens specialisten-uitvoerders vrijwel onmogelijk omwille van de quasi onbereikbaarheid van de site, en de slechte toestand van de molen. Ook de gehele of gedeeltelijke heropbouw stoot op allerlei problemen door de slechte bouwfysische toestand, het ontbreken van documentatie van de oorspronkelijke toestand en de ligging juist naast de Ring in een reserveringszone waar in principe geen bouwactiviteiten mogen plaatsvinden. Verder wordt verwezen naar de slechte, geïsoleerde ligging (ingesloten tussen de Ring, de rivier en industriële gebouwen) en de aanduiding van de site als overstromingsgevoelig gebied waardoor een eventuele bouwvergunning onderworpen zou zijn aan waterbeheersmaatregelen zoals bufferbekkens, ook op het openbaar domein. Ten slotte wordt verwezen naar een industriële hal, waarvan de nooduitgang en de brandweg uitgeven op de site van de watermolen.

Op basis van een plaatsbezoek op 5 augustus 2019 en van gegevens uit het beschermings- en beheerarchief stelt het agentschap Onroerend Erfgoed vast dat de materiële getuigen van de erfgoedwaarden zo goed als volledig verloren zijn gegaan. Zowel een deels hypothetische restauratie als een consolidatie van de site als ruïne herstelt deze erfgoedwaarden niet en dus is een opheffing van de bescherming als monument verdedigbaar. Op 16 september 2019 communiceert het agentschap Onroerend Erfgoed aan de eigenaar dat de erfgoedwaarden van de site als monument onvoldoende herstelbaar zijn en dat het dossier daarom overgedragen is aan de afdeling Handhaving.

Op basis van bovenstaande feiten werd een handhavingstraject opgesteld. Ondertussen werd dit traject afgesloten. Na afloop van het handhavingstraject werd vastgesteld dat de erfgoedwaarde onherstelbaar verloren zijn gegaan.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit opheffingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 15 februari 2024. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de opheffing.

De bij bescherming aanwezige erfgoedkenmerken en erfgoedelementen zijn nog amper herkenbaar aanwezig:

- erfgoedkenmerken op moment van bescherming:
 - qua typologie: bakhuizen, gesloten hoeven, hondenhokken, moestuinen, molenaarswoningen, omheiningsmuren, paardenstallen, poorten (bijgebouwen), schuren, stallen en watermolens;
 - qua datering: 16de, 17de, 18de, en 19de eeuw;
 - qua stijl: traditioneel.
- erfgoedelementen op moment van bescherming:
 - gesloten vierkantshoeve;
 - gebouwen rond een gekasseid erf (onder asfaltering);
 - vrij monumentale toegangspoort met gedrukte rondboogpoort met uitstekende sluitsteen;
 - L-vormig woonhuis met jaarsteen van 1767, aan de zuidwestelijke hoek van het erf met aansluitend ten noorden de koestal;
 - Paardenstal op de zuidoostelijke hoek;
 - de molen met onderslagrad aan de Woluwe, een zijrivier van de Zenne, aan de zuidzijde van het erf.
 - langsschuur aan de noordoostzijde van het erf;
 - bakhuis in de noordwestelijke hoek;
 - kleine bergplaats, hondenhokken en varkensstallen opgetrokken rond 1866 tussen de schuur en het molenhuis;
 - een woonhuis uit 1893, ten noorden van de langsschuur;
 - gebouwen overwegend onder pannen zadeldaken;
 - constructie in hoofdzakelijk lokale, Diegemse, kalkhoudende zandsteen met baksteen voor de oostelijke schuurgevel, binnen- en tussenmuren en later uitgevoerde herstellingen, met decoratieve vlechtingen in baksteen.

In 2024 bleven slechts enkele muurfragmenten en kelders bewaard, een enkel plafond op de begane grond, de toegangspoort en enkele metalen onderdelen van de watermolen, zoals de onderaandrijving van de maalstoelen.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Adres en kadaster

De beschermde watermolen Duivenmolen heeft als adres Sint-Katarinastraat zonder nummer in Machelen (Diegem). De huidige kadastrale gegevens van het monument zijn Machelen, tweede afdeling, sectie B, perceelnummer 273A (deel) en deel van het openbaar domein.

De kadastrale toestand is gewijzigd ten opzichte van het ogenblik van bescherming. Op moment van bescherming waren de kadastrale gegevens van het monument Diegem, deel van artikel 2713, sectie B, de perceelnummers 273 en deel van 272B.

2.5.2. Onroerend erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem) is aangeduid als beschermd monument: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/989>.

De watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem) maakt deel uit van het vastgesteld bouwkundig erfgoed Hoeve van Nijpezeel met Duivenmolen: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/117453>.

Op het perceel van de watermolen bevindt zich een waarneming van een archeologisch element (CAI).

2.5.3. Omgeving

In 1977 werd de Gewestplanbestemming van het beschermde monument vastgesteld als industriegebied. Bij koninklijk besluit van 7 juli 2000 werd de bestemming omgezet in luchthaven gerelateerd gebied.

In 2022 was er een adviesvraag scoping naar aanleiding van PR-MER Complex R0 x A201 in Machelen Zaventem.

2.5.4. Water:

Aan de zuidzijde van de beschermde watermolen Duivenmolen bevindt zich de Woluwe, een onbevaarbare waterloop categorie 1 met als ecologische typologie: beken met een slechte waterkwaliteit en matig tot slecht ontwikkelde structuurkenmerken. Het beschermde monument bevindt zich grotendeels in overstromingsgevoelig gebied.⁸

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de opheffing van de bescherming

Artikel 6.2.1, 1° van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 stelt dat de Vlaamse Regering een besluit tot definitieve bescherming geheel of gedeeltelijk kan wijzigen of opheffen als de erfgoedwaarden van het beschermde goed onherstelbaar zijn aangetast of verloren gegaan. De erfgoedwaarden van de watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem) zijn onherstelbaar aangetast.

De watermolen Duivenmolen werd op 4 november 1976 bij koninklijk besluit beschermd als monument. Het algemeen belang gevormd door de erfgoedwaarden wordt in het inhoudelijk dossier bij de bescherming als volgt omschreven:

- voormalige watermolen, met gebouwen van plaatselijke zandsteen gegroepeerd rondom een binnenplaats en ommuurd; gevelsteen met bouwjaar 1767 wijst op een verbouwing van een vermoedelijk XVII-kern, in het woonhuis. Bewaard molenrad. Een gedeelte van de langsschuur werd als bijkomende woning ingericht. Het is een

⁸ Op basis van de kaartlagen "Watertoets: overstromingsgevoelige gebieden fluviaal, 2023" en "Watertoets: overstromingsgevoelige gebieden pluviaal, 2023" (<https://www.geopunt.be/> laatst geraadpleegd op 27 september 2023).

énig complex en één der schaarse getuigen van het voorheen landelijk karakter van de gemeente. Er bestaat gevaar voor het verder behoud, daar het geheel onlangs door een Brusselse firma werd gekocht;

De watermolen Duivenmolen beantwoordde op moment van bescherming in 1976 aan de volgende erfgoedcriteria:

- representativiteit
 - als getuige van het voorheen landelijke karakter van de gemeente;
 - als voorbeeld van een eeuwenoude molensite met hoeve die in de loop van de 19de eeuw gesloten werd;
 - omwille van het materiaalgebruik en de vormgeving die typisch zijn voor de regio;
 - als voorbeeld van de vele watermolens in de regio en op de Woluwe.
- zeldzaamheid, als hoeve met watermolen die bijna volledig in natuursteen werd opgetrokken;
- herkenbaarheid, als gaaf bewaarde hoeve met watermolen;
- ensemble, door de combinatie van woonhuizen, schuur, stallingen en watermolens;
- context, door de aanwezigheid van de Woluwe als open waterloop en de landelijke omgeving waaronder de 17de-eeuwse, ommuurde moestuin.

Die erfgoedwaarde is anno 2024 onherstelbaar aangetast, in de eerste plaats door de bouwfysische toestand van het monument. Deze was goed op moment van bescherming maar is de voorbije 47 jaar stelselmatig achteruitgegaan. Dit heeft grote impact op de erfgoedwaarde:

- De herkenbaarheid als hoeve met watermolen uit de 16de-19de eeuw in traditionele stijl is vrijwel nihil doordat de meeste beschermde erfgoedelementen niet meer aanwezig zijn (zie 2.4.);
- Het ensemble is onherstelbaar verdwenen. Zo zou de restauratie als maalvaardige watermolen een verregaande reconstructie impliceren die onvermijdelijk deels hypothetisch zou zijn en de erfgoedwaarde dus niet herstelt.

De bescherming als monument van de watermolen Duivenmolen in Machelen (Diegem) wordt na een handhavingstraject opgeheven omdat de erfgoedwaarden van het beschermde goed onherstelbaar zijn aangetast of verloren gegaan.

3.2. Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan

De molen werd op 4 november 1976 beschermd als monument. De fotoregistratie bij dit opheffingsbesluit en het inhoudelijk dossier bij de opheffing (met bijlage 5.3.) registreren en documenteren in voldoende mate de erfgoedwaarden die verloren gaan.

De beschermde site is de voorbije decennia meermaals grondig opgemeten en gefotografeerd, onder andere in 1972, 1980, 1986, 1992, 1997-1998, 2014 en 2019 (zie 2.3. van dit inhoudelijk dossier en bijlage 5.3.). Het is belangrijk dat deze documentatie duurzaam bewaard en ontsloten wordt. Er is geen verplichting tot behoud of opslag van onderdelen in een onroerenderfgoeddepot.

3.3. Motivering van de afbakening van de opheffing

De bescherming als monument van de watermolen Duivenmolen, Sint-Katarinastraat zonder nummer in Machelen (Diegem), wordt geheel opgeheven omdat de erfgoedwaarden van het volledige monument onherstelbaar zijn aangetast of verloren gegaan. Het kadastraal perceel gevat door de opheffing is opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

4. BRONNEN

- Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Beschermingsdossier 4706 Machelen (Diegem), Sint-Katharinastraat 56 – Duivelmolen
- Agentschap Onroerend Erfgoed, digitaal archief Bescherming en Beheer, Diegem - Duivenmolen
- LAUWERS J. 1980: *Diegem: zijn watermolens, zijn kasteelheren, zijn bedevaartkerk*, Diegem, 116-133.
- SMETS M. & STRUYF J. 1998: *Een blik op de toekomst: een restauratiegerichte bouwanalyse van de Duivenmolen te Diegem*. Ongepubliceerde verhandeling Postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg.
- DENEWET L. & HOLEMANS H. 2023: *Duivenmolen* [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=967> (geraadpleegd op 18 september 2023).
- INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: *Hoeve van Nijpezeel met Duivenmolen* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/77589> (geraadpleegd op 18 september 2023).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk opheffingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.4. Inventarisatierapport uit 2019